

Оригинални научни рад
Примљен: 22. јануара 2024.
Прихваћен: 19. марта 2024.
УДК 821.111.09-3 Велс Х. Џ.
10.46630/phm.16.2024.01

Горан. Ј. Петровић¹

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

<https://orcid.org/0009-0007-0594-0367>

ПОБЕДА „АУТСАЈДЕРА“ И ШОКИРАНОСТ „ШАМПИОНА“: ФЕНОМЕН СВРГАВАЊА ДОМИНАНТНЕ ВРСТЕ КРОЗ ЕВОЛУЦИЈУ У РАНОЈ НАУЧНОФАНТАСТИЧНОЈ ПРОЗИ Х. Џ. ВЕЛСА

Овај рад се бави свргавањем доминантних и успоном недоминантних врста у борби за опстанак као репетитивним феноменом кроз еволуцију у раној научнофантастичној прози Х. Џ. Велса. Рад проучава пет Велсових раних књижевноуметничких дела – четири приче („Једна визија прошлости“, „Прича из каменог доба“, „Морски разбојници“, „Царство мрва“) и један роман (*Рајн свейова*) – и пружа хронолошки приказ предметног феномена, приказ који се састоји из три дела: од пада мезозојских рептила и успона сисара, преко пада крупних месождерних сисара и успона човека, до пада људске врсте и успона неких других неантропоидних врста. Рад се темељи на идеји да је Велс свој рани фикционални опус темељио на дарвинистичком, ателеолошком и неантропоцентричном еволуционизму, а не на ономе ламаркистичком, телеолошком и антропоцентричном. Аутор рада такође борбу доминантних и недоминантних врста за опстанак у природи посматра у аналогији са надметањем „шампиона“ и „аутсајдера“ у спорту.

Кључне речи: Х. Џ. Велс, еволуција, борба за опстанак, врста, дарвинизам, ламаркизам, шампион, аутсајдер

Увод

Деветнаести век је као ниједан век пре њега био век научних открића (РУНАЛО 1976: 7). При његовом крају, наука је тријумфално окончала свој више-вековни рат са религијом (хришћанском) и успела да се одвоји као засебна област људске мисли, потпуно неподложна утицају црквених власти (ВАЈТ 1910: 85–86; FAJF, VAN VAJ 2012). У деветнаестом веку је, дакле, општа теорија еволуције (теорија о еволутивном постанку и развоју свеколике неорганске и органске твари на земљи) успешно заменила метафизичку, библијску космогонију и антропогонију, те је тиме означен почетак савременог доба у коме ће људи од цркве, за разлику од пређашњих времена, играти споредну улогу у односу на научнике (ВАЈТ 1910: 85–86).

Међутим, ако је еволуционизам при крају деветнаестог столећа победио црквену метафизику, то не значи да је кроз његов ток успон науке науштрб рели-

¹ goran.petrovitch@outlook.com

гије ишао глатко. Наиме, и међу самим научницима било је спорења око тога која је од постојећих еволутивних теорија тачна и потпуно научна. Када је реч о области органске, биолошке еволуције, односно о постанку и развоју врста, сукоб је у основи вођен између ламаркизма и дарвинизма, односно између Ламаркове (Jean-Baptiste Lamarck, 1744–1829) и Дарвинове (Charles Darwin, 1809–1882) теорије, које су различитим механизмима објашњавале постанак и развој биолошких врста и које су, сходно томе, имале и различите импликације у погледу будућности органске еволуције на земљи. Док је, са једне стране, ламаркизам у трансмутацији врста наглашавао унутрашњу способност организама да се снагом сопствене воље прилагођавају природној средини, те прогресивност еволуције (од најпростијих ка све сложенијим и савршенијим, односно боље прилагођеном врстама, при чему је човек круна еволуције), дотле је дарвинизам заговарао тезу да је мењање врста плод насумичних мутација и хировите природне селекције, при чему нема гаранције да ће ход еволуције (тј. трансмутације) вазда бити прогресиван, као што ни за коју врсту нема гаранције ни да ће моћи трајно да опстаје у непрестаној борби за опстанак (OZBORN 1905: 152–196, 228–245). Ламаркизам је, дакле, био антропоцентричан и подразумевао је претпоставку да су еволутивним законима природе трајни успех и доминација људске врсте над другим врстама загарантовани, док је дарвинизам био неантропоцентричан јер је имплицирао став да ниједна врста у природи, па чак ни човек, који, почевши од Индустријске револуције, нарочито неприкосновено господари земљом, суштински нема тапију на вечну владавину природом и на вечно постојање. Сасвим је јасно да је ламаркизам, иако, како ће се на крају испоставити, слабије научно постављен од дарвинизма, више одговарао духу западне Европе и Британије као најиндустријализованије земље и светске силе број један у XIX веку, који је био окарактерисан огромном вером у напредак и технолошки развој човечанства. Ламаркизам, који није био противан антропоцентризму хришћанске теологије,² прихваћен је чак и од стране једног верујућег аутора, Роберта Чејмберса (Robert Chambers, 1802–1871), писца *Трајова њприродне историје стварарања* (*Vestiges of the Natural history of Creation*, 1844), а такође га је прихватио и један од најчувенијих секуларних мислилаца XIX века, Херберт Спенсер (Herbert Spencer, 1820–1903), који је у свом разматрању органске еволуције комбиновао ламаркистичка и дарвинистичка начела, при чему је ламаркизам, свакако, Спенсеровој мисли давао пресудну доју (FOSTER 2018). Потреба да се у законе природе учита некакав виши план за људску врсту била је толико јака да су импликације ламаркистичког еволуционизма остајале да буду популарне и дуго након што је Дарвин 1859. објавио своје најважније дело *О њореклу врста* (*On the Origin of Species*), па чак и након што је немачки научник Аугуст Вајсман (August Weismann, 1834–1914) почетком 1880-тих, на основу једног свог експеримента, устврдио да је експериментално доказао нетачност Ламаркове теорије (FOSTER 2018).

Међутим, једно од два најславнија имена научне фантастике у раној фази овог књижевног жанра, Х. Ц. Велс (H. G. Wells, 1866–1946), стао је на страну неантропоцентричних импликација дарвинизма. У својим првим прозним књижев-

² Ламаркизам и хришћанска богословија XIX века, позната још и као „природна богословија“ („natural theology“), нису се слагали по многим питањима, а привилегованост људске врсте у природи је једна од ретких тачака око које се нису разилазили.

ноуметничким делима, Велс је маштовито развијао тезу о могућности појаве неке нове врсте која би по својим физичким и менталним способностима била кадра да човеково господарство над природом доведе у питање. Такође, у својим раним књижевноуметничким радовима, Велс је приказивао и свргавање других врста са престола природе, оних које су некад давно, много пре човека, биле доминантне на земљи. Овакву своју визију о биолошкој, органској еволуцији Велс је утемељио на еволуционизму Томаса Хакслија (Thomas Henry Huxley, 1825–1895), професора биологије и зоологије који му је држао предавања на студијама науке на Универзитету Јужни Кенсингтон у Лондону. Ту такву визију Велс је, као некакав кредо своје ране научне мисли, јасно истакао у есеју „Ишчезнуће човека“ („The Extinction of Man“) из 1894. године где је, осврћући се на многобројне палеонтолошке, фосилне доказе, које је, иначе, међу многим научницима XIX века испитивао и његов узор, професор Хаксли, написао да „човек са претераном самоувереношћу верује у своју будућност“, те да је „у случају сваке животиње коју је свет икада видео [...] час њене потпуне превласти био увод у њено потпуно свргавање“³ (VELS 1898a: 178–179). У овом есеју, Велс је, иначе, осим што је поменуо више случајева доминантних врста из далеке, праисторијске прошлости које, упркос својој доминантности у датом периоду, на крају ипак нису само престале да буду доминантне него су и ишчезле, уступивши трон природе неким другим, раније нејаким, врстама, такође поменуо и неколико могућих сценарија за губитак човекове превласти у можда и ближој будућности, и то у контексту успона неких других, неантропоидних врста, што су све идеје које је Велс разрађивао у својим ранијим књижевним делима (до 1905. године).

Циљ овог рада биће управо да се позабавимо раним Велсовим књижевноуметничким делима у којима овај писац говори о слому, метафорички речено, хегемоније различитих врста у прошлости или будућности и њиховом свргавању од стране неке друге, нове врсте. Разматрање ће бити подељено на три дела – први ће се бавити свргавањем рептила из мезозоика, други свргавањем крупних предаторских сисара из старијег каменог доба, док ће се трећи бавити свргавањем човека са престола природе у скоријој имагинарној будућности. Акцент у раду биће стављен на шокираност, односно непријатну изненађеност или чак згроженост, владајућих врста при сазнању да постоји реална могућност њиховог нестанка или пораза од неке друге, доскора безначајне, врсте. У раду ћемо однос између владајуће врсте и оне доскора безначајне која претендује да ову владајућу замени, посматрати у анализи са спортским контекстом, који нам се овде чини као веома пригодан, зато што је у спорту, баш као и у природи, често присутан сукоб „шампиона“ и „аутсајдера“, с тим што је у борби за опстанак у природи, наравно, улог много већи, док је у спорту реч о обичној симулацији истинске борбе за опстанак, односно забави коју је ради сопствене разоноде измислила људска врста у условима цивилизованог живота.

---

3 Сви преводи цитата који су директно урађени са енглеског језика дело су аутора рада осим ако није другачије назначено.

Пад мезозојских гмизаваца и успон сисара

„Једна визија прошлости“ („A Vision of the Past“), кратка прича објављена 1887. године у британском часопису *The Science School Journal*, јесте једно од најранијих дела Х. Ц. Велса, текст који је овај аутор написао практично из студентске клупе, када му је била само двадесет једна година (FILMUS, HJUZ 1975: 153). У „Једној визији прошлости“ Велс фикционално обрађује тему коју ће научним, аргументативним језиком седам година касније истаћи у есеју „Ишчезнуће човека“, где ће у уводном делу набројати читав низ изумрлих врста које су у далекој геолошкој прошлости господариле земљом, од *Cephalaspisa* из старог Силурског мора, преко „великих копнених и морских гмизаваца мезозојског периода“, све до сабљозубог тигра из плеистоцена (VELS 1898a: 172–173). У „Ишчезнућу човека“, као и у „Једној визији прошлости“, Велс помиње једну праисторијску врсту која у тренутку потпуне доминације на земљи самоуверено истиче да је свет постао само ради ње и да је природа ту врсту својим законима предодредила да вечно господари – док се у „Ишчезнућу човека“ као претерано самоуверена врста појављује *Cephalaspis*, риба која је живела пре више од 400 милиона година, „Једна визија прошлости“ у таквој улози приказује некаквог крупног некласификованог трооког гмизавца кога бисмо, упркос појединим његовим необичним карактеристикама, могли да сместимо у неки део дуге мезозојске ере, која је, иначе, у целини била обележена доминацијом гмизаваца (у ранијем мезозооку, у тријасу, доминирали су мањи, четвороножни гмизавци, док су у каснијем мезозооку, односно у јури и креди, доминирали крупни, двоножни гмизавци познати као диносаури). У оба ова текста, наравно, присутна је порука да природа сама по себи, односно дарвиновска еволуција као главни механизам њеног деловања, вечито не фаворизује ниједну врсту, па ни човека, тренутног господара земље. Док се порука о човековој непривилегованости у природи у „Ишчезнућу човека“ шаље експлицитно, јасним и директним изјавама, у „Једној визији прошлости“ та се порука саопштава имплицитно, односно читалац се позива да из представљених слика сам повеже оно што Велс сматра научно неоснованим егоцентризмом или специоцентризмом мезозојских рептила са, према Велсу, исто тако научно неоснованим егоцентризмом људске врсте.

Вреди поменути да је егоцентризам или специоцентризам људске врсте, који се још боље и краће зове антропоцентризам, нарочито утицајан од позног XVIII века па наовамо, односно од покретања Индустријске револуције која је човечанству омогућила апсолутну доминацију над готово читавом копненом масом земљине кугле. Антропоцентризам је, затим, до врхунца дошао у деценијама које су непосредно претходиле почетку Велсове списатељске каријере (дакле, нарочито средином XIX века, али и у његовој другој половини), док је током двадесетог и данас текућег двадесетпрвог века он знатно ослабио, иако не и потпуно нестао, заслугом одређених веома негативних и суморних догађаја и појава, као што су изум атомске бомбе и претећи нуклеарни Армагедон, те глобално отопљавање и климатске промене.

„Једна визија прошлости“ описује необичне доживљаје наратора који приповеда у првом лицу једнине и који једног спарног јулског поподнева, након замор-

не шетње, леже под један бор у некаквом сеновитом борјаку да се одмори, те у сну, на неки необјашњив начин, бива транспонован у далеку, праисторијску прошлост, у време када на земљи није било људи и када су њоме владали гмизавци. Као потпуни улез, као анахрони посетилац из будућности, наратор посматра некакав свечани скуп Немова из Дналгнеа, трооких гмизаваца који испливавају на обалу језера не много далеко од њега и затим, слушајући главнога међу собом, препуштају се самохвалисању. Тај главни говорник Немова из Дналгнеа подсећа своје пажљиве слушаоце да је њихова врста у погледу и физиономије и физиологије убедљиво најнапреднија врста на земљи и да им, по самој логици ствари, односно у складу са оним што је у скоријој прошлости и до сада било, предстоје још блиставији дани, још убедљивија доминација у природи, те да зато треба да буду неизрециво радосни и поносни. Како поменути рептил говорник каже: „Током дугих епоха које ће уследити, ми ћемо наставити да постојимо на овој земљи док ће нижа бића изумирати и уступати место другим облицима живота. Овај свет је наш заувек и ми морамо заувек напредовати ка бескрајном савршенству“ (VELS 2022: 242).

Међутим, убрзо наратор, не могући више да слуша самозадовољне хвалоспеве једне врсте за коју зна да ће изумрети и оставити земљу другим врстама да њоме владају, смело иступа пред гмизавца говорника и прекорно му се обраћа, објашњавајући му да ће владавини његове врсте једног дана доћи крај и да она нипошто неће представљати телеолошко испуњење еволуције:

„Знај [...] да си ти само један безначајан водоземац; да твоја врста ни у ком случају неће трајати довека, него да ће за неколико милиона година – што је ситница у поређењу са огромним трајањем геолошке хронологије – у целости изумрети; да ће виши облици но што си ти, кроз постепене ступњеве, произићи из тебе и наследити те; да си ти овде само зато да би земљу припремио за постанак тих виших облика, који ће је припремити за постанак те славне расе разумних бића са душом која, кроз бескрајне еоне будућности, никада неће прекинути свој прогресивни ход ка бескрајном савршенству – расе чији сам ја...“ (VELS 2022: 242).

Приповедач не успева да заврши ово излагање зато што рептили, када чују ову истину о својој периферној положају у укупном устројству природе, испољавају згражавање, односно, могло би се можда рећи да испољавају толико негативну изненађеност да се одмах устремљују ка представнику њима непознате људске врсте са намером да га, по свему судећи, растргну и прождеру, односно казне за његове „јеретичке“ речи. На срећу, наратор се буди таман на време да избегне да га рептили улове, тако да се његов сан завршава, а он остаје радостан због тога што се „безбедно вратио у пријатнији амбијент ове скорије епохе“ (VELS 2022: 243).

Из речи којима се Велсов наратор обраћа Немовима као фикционализованог представи мезозојских гмизаваца, диносаура, а на основу онога што знамо из биологије, можемо закључити да „виши облици“ који треба да наследе Немове и припреме земљу за долазак људске, наводно најсавршеније и последње, крунидне расе на земљи јесу животиње из класе сисара као прелазног ступња између мезозојских рептила и људске врсте. Дакле, у овој причи можемо да говоримо о згрожености и, условно речено, шокираности крупних амфибијско-рептилских врста из ере мезозоика при сазнању да им господарство над земљом неће трајати довека

и да ће, по вољи следе и хировите еволуције, морати да га препусте сисарима као бићима која су у то време вероватно била тек у настајању, или су тек била настала, из одређених ситнијих, споредних, недоминантних рептилских врста. Ради се о томе да ова помало баснолика прича – баснолика зато што у њој гмизавци имају моћ гласовне комуникације коју човек, на некакав чудан и необјашњив начин, може да разуме – наговештава пад рептилског „шампиона“ и успон „аутсајдерских“ сисара. Иако је истина да је циљ ове приче да приказом рептила који не прихватају могућност да буду наслеђени неком другом врстом иронично и имплицитно укаже на исти такав, научно неоснован, егоцентрични, антропоцентрични став људске врсте, ипак о томе нећемо детаљније говорити овде (FILMUS, HJUZ 1975: 149–150). О рушењу човековог егоцентризма говорићемо у четвртном поглављу овог рада јер ћемо се у њему бавити оним Велсовим делима у којима је удар на антропоцентризам испољен експлицитно, а не имплицитно, као у овој причи. Пут кроз геолошку причу о земљи и о шокираности неприкосновених „шампиона“ при сазнању да баш и нису толико неприкосновени у борби за опстанак настављамо анализом одговарајућих елемената у „Причи из каменог доба“.

Пад крупних сисара и успон човека

Велсова „Прича из каменог доба“ („A Story of the Stone Age“), по први пут објављена 1897. године, доводи нас у нешто ближу прошлост у односу на мезозоик у који је смештена „Једна визија прошлости“. Ради се о времену од пре педесет хиљада година, односно о позном палеолиту када је човек био веома примитиван, још увек недоминантан у природи и када је главни представник људске врсте још увек био неандерталац, најближи еволутивни сродник савременог човека за кога наука зна и који више не постоји, осим у виду мање количине гена која је садржана у генетском материјалу свих људи данашњице. „Прича из каменог доба“ описује мучан живот праисторијског човека који је, због примитивности свога оруђа и оружја као и због свога дивљаштва, односно због неспособности да несугласице у оквиру своје врсте решава на ненасиљан начин, врло несигурно корачао својим еволутивним путем, без довољно јасних назнака да ће једнога дана постати апсолутни господар земље (PETROVIĆ 2021: 102). Главни јунак ове дуге приповетке је Ух-ломи, млади неандерталац ономатопејичног имена који се сукобљава са Ујом Лукавим, вођом племена, око права на њихову младу саплеменицу Јудену, те последично и око права на статус поглавице у заједници. Током овог отегнутог сукоба, који започиње бекством Ух-ломија и Јудене, која, сходно својим годинама, бира себи сличног Ух-ломија, а не времешног Ују, ово двоје јунака чине читав низ подвига, и то не само у борби против Ује и читавог свог племена које стаје иза свог поглавице, него и у борби против крупних дивљих животиња које су до тада суверено владале природом, потпуно неугрожене од стране човека. На крају, Ух-ломи и Јудена успевају да поразе Ују и све саплеменике и да се врате у племе са новим владарским положајем (заправо, само Ух-ломи постаје владар у складу са патријархатом првобитних заједница), а такође у своје племе, како се може претпоставити, доносе и своја нова знања стечена током тешког преживљавања у изгнанству, знања која су и техно-

лошке и борбено-тактичке природе. Ух-ломи, током својих опасних пустиловина, изумљује „прву секиру“ (VELS 1899: 89) човечанства једноставним заглављивањем штапа у рупу у камену, изумљује и некакву напредну тољагу са урезаним лављим канџама, а такође успева и да осмисли напад одозго на животиње које су снажније и брже од њега, што га чини и неком врстом фикционалног првог стратега људске врсте. Међутим, упркос својим надљудским подвизима и својој неупитној интелектуалној супериорности у односу на целокупно своје племе, Ух-ломи не успева да на власти остане до краја живота јер „много месеци“ након победе над Ујом и преузимања власти над свим преживелим саплеменицима и саплеменицама, сада већ времешнијег јунака приче убија неки нов млади бунтовник жељан доказивања и власти (VELS 1899: 163). Овакав тужан крај суштински шаље једну песимистичну поруку о етичкој неусавршениости људске врсте и о томе да етичко напредовање човека не може да прати његово много брже технолошко напредовање (PETROVIĆ 2021: 102), али тај кључни интерпретативни елемент ове приповетке није овде у средишту наше пажње. У средишту наше пажње јесте то што у „Причи из каменог доба“ Велс приказује како један наизглед обичан прачовек, суочен са неопходношћу борбе за голи физички опстанак у готово немогућим условима, испољава своју скривену генијалност, те успева да победи звери које ниједан човек пре њега није победио, барем не у југоисточној Енглеској, где се радња ове приповетке одвија. Страшне и у оно време доминантне звери које Ух-ломи успева да победи јесу пећински медвед и лав, док Велсов протагониста успева и да зајаше једног дивљег коња и да га замало укроти. Велс у опису свих ових пробоја јасно указује на то да их треба схватити као револуционарне, прекретничке, као почетак (додуше, веома стидљив, спор и магловит) човекове доминације над другим врстама у природи.

Овде нарочито треба истаћи Ух-ломијев сукоб и наизглед немогућу победу над великим пећинским медведом Андуом и његовом медведицом који, на један баснолик начин, баш као и фикционални мезозојски гмизавци из „Једне визије прошлости“, имају моћ говора и размишљања. До сукоба између Андуа и Ух-ломија долази у стеновитој клисури кроз коју протиче река Веј (Wey), где се Ух-ломи и Јудена, удаљавајући се од логора свог претећег племена, настањују. Пошто је та клисура станиште великог пећинског медведа, природно, долази до сучељавања, и то најпре тако што медвед Анду креће на Ух-ломија и Јудену, прве људе које је он у животу видео у, иначе, људима практично ненасељеној југоисточној Енглеској, зато што мисли да су они сигурно укусни за јело и да ће бити лак плен. Међутим, Ух-ломи, нашавши се пред далеко снажнијим непријатељем те морајући да брани не само себе него и Јудену од сигурне смрти, на велико Андуово изненађење одлучује да не чека медвећу шапу, него да први крене у напад. Једним вештим и хитрим покретом Ух-ломи хвата један бусен крзна испод Андуове доње вилице, а затим се окретно успиње на леђа звери, након чега почиње да је „првом од свих секира“ удара по глави и очима (VELS 1899: 98). Ова прва рунда борбе, дакле, завршава се изненађујуће по пећинског медведа, који на крају под ударцима, ослепљеног десног ока, пада и у метежу у коме, осим двојице супарника, учествује и Андуова медведица, Ух-ломи успева да се спасе и напусти бојиште. У другој рунди борбе, Ух-ломи у потпуности преузима иницијативу, те након два промашаја, из трећег покушаја успева да на

Андуову главу свали један велики камен са литице, што за медведа бива фатално и он остаје да смрскане лобање мртав лежи пред улазом у сопствену пећину. Тако Ух-ломи, иако несумњиво далеко физички слабији од свог противника, комбинацијом храбрости, окретности и домишљатости успева да убије „господара стена и пећина“, како Велс назива пећинског медведа (VELS 1899: 90). Другим речима, Давид побеђује Голијата, те очигледно почиње да се мења старо стање у природи, у коме се ни ситније животиње, а камоли мамути, слоновии, носорози и медведи, нису плашиле човека, наизглед слабашног и безбедног дошљака коме су, до појаве инвентивног Ух-ломија, „једина оружја против копита и рога, зуба и канџи“ била „грубо, исклесано кремене, које још није био научио да ставља на дршку и које је бацао врло лоше, и слаба копља од зашиљеног дрвета“ (VELS 1899: 89).

За овај наш рад, који у фокус ставља пад доскора доминантне врсте у природи, или како спортским језиком рекосмо, „шампиона“, и успон нове, раније безначајне, врсте, односно „аутсајдера“, кључна је пауза између прве и друге рунде окршаја између медведа и човека, у којој је приказан дијалог између Андуа, док покушава да охлади и извиди ране на глави што му их је Ух-ломи задао каменом секиром, и медведице, а на тему недавно окончане борбе лицем у лице:

„Никада ме нико тако није изненадио у животу“, најзад је рекао. „То су најчудније звери. Да мене нападну!“

„Не свиђају ми се“, рече медведица из таме иза медведа.

„Слабашнији сој звери никада нисам видео. Не могу да схватим куда иде овај свет. Мршаве, кржљаве ноге... Питам се – како ли се греју зими?“

„Вероватно да се ни не греју“, рече медведица.

„Претпостављам да су то некакви накарадни мајмуни.“

„Другачији су“, рече медведица. (VELS 1899: 104)

Дакле, чињеница да Анду не може да, како каже, схвати куда иде овај свет у вези са његовим недавним неуспехом у лову на људе јасно говори о томе да је он шокиран могућношћу да би му један тако неугледан и слабашан створ какав је неандерталски човек ускоро могао одузети владавину над пећинама и стенама. Неприкосновени „шампион“ је запрепашћен тиме колико је неосетно – библијски речено, „као лупеж по ноћи“ (1 СОЛ. 5, 2) – природа произвела врсту способнију од његове за преживљавање, а нарочито је згрожен над тиме колико је физички нереспектабилан тај можда нови, долазећи господар природе, јер човек, у погледу анатомије, и јесте слабић у односу на све веће грабљивце у природи (отуда је управо Андуова квалификација човека као „накарадног мајмуна“ – дакле, као бића које представља некакву дегенерацију у односу на мајмуна). Међутим, Ух-ломи, тј. човек, своју победу, не само над Андуом него и над лавом, па замало и над коњем, није ни остварио физичком снагом, него интелигенцијом, што је оружје које ниједна друга врста у природи нема. На интелектуалну инфериорност медведа у односу на човека на симпатичан начин указује то што Анду не уме да објасни шта је то камена секира, а шта ватра – док камену секиру објашњава као „канџу“ која се њеном имаоцу премешта из једне у другу „шапу“, ватру, коју је из даљине видео у Ух-

ломијевом и Јуденином логору још пре свог првог окршаја са Ух-ломијем, описује као нешто што је „попут оног сјаја које се током дана јавља на небу, с тим што скаче унаоколо“ и као нешто што има корен, „као трава кад је ветровито“ (VELS 1899: 104, 105). Дакле, ватру Анду очито пореди са сунцем и травом, што су њему познати појмови, односно асоцијације из његовог свакодневног живота. Забезекнути и пренеражени Анду, колико видимо, као представник једне доминантне, шампионске врсте остаје да збуњено, а заправо немоћно, предосећа пропаст која, од руку једног истинског аутсајдера, неминовно долази не само њему лично, него и целој његовој врсти, као и свим осталим врстама доминантним у старијем каменом добу. Стога ова сцена, сасвим јасно, представља реализацију једне Велсове реченице написане у есеју „Ишчезнуће човека“, у којој је написао да би „помисао на тријумф и свеprisуство малог и крхког људског организма изгледала [...] невероватно некаквом интелегентном мамуту или палеолитском пећинском медведу“ (VELS 1898a: 177–178). Можемо рећи да је у „Причи из каменог доба“ фикционално приказан почетак човекове превласти у природи, превласти отете од крупних и, у праисторији, апсолутно доминантних, предатора из класе сисара, превласти која, ако ћемо судити по раним Велсовим прозним делима, неће трајати до века.

Пад човека и успон других врста

Историјски гледано, превласт људске врсте у природи, која је у позном палеолиту била тек на самом почетку, почела је да се убрзава неолитском или пољопривредном револуцијом од пре неких дванаест хиљада година, а нарочито је убрзана постала крајем XVIII века, када је започела Индустријска револуција, тако да је на преласку из XIX у XX век, када је Велс писао своја најранија књижевноуметничка дела, она била на на вишем нивоу но што је то био случај икада раније. Моћ коју је човечанству донела напредна технологија многима је давала разлог за неограничени оптимизам у погледу будућности људске расе, па се, на трагу ламаркистичког еволуционизма, веровало у вечно напредовање и владавину људске врсте на земљи. Велс је у својим раним прозним делима настојао да постави противтежу таквом ненаучном и нетачном схватању механизма органске еволуције разматрањем различитих сценарија у којима би људска врста, као данашња доминантна врста на земљи, могла да, баш као и свака пређашња доминантна врста у прошлости, изгуби превласт под ударом неке нове високо способне врсте у борби за опстанак. Такве сценарије Велс је описао у својим приповеткама „Морски разбојници“ и „Царство мрава“, као и у роману *Рајн свейшова*.

У причи „Морски разбојници“ („The Sea Raiders“) из 1896. године Велс разрађује тему начету две године раније у „Ишчезнућу човека“ где је писао о могућности да нека еволутивно усавршена врста из групе главоножаца почне да лови људе на морским обалама и да их потискује дубље у унутрашњост копна. У „Морским разбојницима“ Велс приказује некакву измишљену врсту циновских главоножаца под називом *Narploteuthis ferox* која једног мајског дана, по свему судећи, у реалном контексту времена у коме је Британац писао – дакле, у завршним годинама XIX века – отпочиње терор над становницима корнволске и девонске обале у Енглеској

(крајњи југозапад Енглеске). Главноношци, који у овом делу играју улогу угрозитеља човекове превласти барем у једном делу територија на којима човек суверено влада (ради се о морском приобаљу), приказани су као, очито вољом еволуције, другачији од свих науци познатих главноножаца. Они, наиме, имају способност дисања и у мору и на копну, подједнако се вешто крећу и на сувом и под водом, плен нападају удружено, имају систем међусобне комуникације помоћу звукова, а, што је најјезивије, хране се људским месом. Ову последњу особину *Naploteuthis feroxa*, која је нарочито важна за фикционалну могућност замене човека на престолу природе неком другом врстом, аутор, тј. Велс, објашњава као стицање навике, односно као последицу тога да је у неком тренутку једно јато ових морских немани окусило људско месо од утопљеника са неког потонулог брода, па је касније кренуло ка обалама тражећи додатне залихе тог меса које им се очигледно допало. Најезда ових страшних, еволутивно унапредовалих, главноножаца се завршава тако што они сами одлазе од девонских и корнволских обала, на пучину, и то након што усмрте и поједу укупно једанаесторо људи, а прича о њиховој неочекиваној инвазији приповеда се кроз перспективу „јед[ног] пензионисан[ог] тргов[ца] чајем по имену Фисон“ који се два пута сусреће са *Naploteuthis feroxима* очи у очи, практично у борби, и, на своју срећу, преживљава (VELS 2021: 134).

Први пут Фисон се са људождерним главноношцима сусреће као усамљени шетач на каменитој обали мора код Сидмута, а други пут заједно са тројицом физичких радника са којима заједно у чамцу полази на море како би из пипака *Naploteuthis feroxa* издобио леш непознате особе, чијим су се месом ове звери гостиле на обали онда када их је по први пут угледао са стазе на врху литице којом се тада шетао. Оба пута Фисон је једва извукао живу главу, а од нарочитог значаја је његова нагла промена расположења приликом првог сусрета са *Naploteuthis feroхи*-ма када бива непријатно изненађен тиме колико брзо циновски главноношци умеју да се крећу на копну. Упечатљиво је то како Фисон, онда када види да су *Naploteuthis feroхи*, који крећу да га јуре, готово бржи од њега на сувом, на његовом терену, одједном постаје један потпуно шокиран или, како сами Велс каже, „избезумљен“ бегунац (VELS 2021: 136). Та његова реакција, дакле, у потпуној је супротности са његовим првобитним мислима са којима је почео да прилази обали са шетачке стазе на врху литице над морском обалом, гоњен радозналешћу да открије шта би тачно могла да представља необична сцена борбе која му је најпре прувикла пажњу, а за коју ће ускоро, приближавајући јој се, сазнати да представља приказ неколиких великих главноножаца који халапљиво прождиру беживотно тело једног људског бића. Те његове првобитне мисли садржане су у следећим речима аутора Велса: „Своме се циљу приближавао са свом сигурношћу што је апсолутна безбедност ове земље спрам свих животињских врста пружа њеним житељима“ (VELS 2021: 135). Дакле, очигледан је елемент зgroжености и неочекиваног, односно елемент непријатне изненађености приказом једне животињске врсте из морских дубина која не само да се храни људским месом, него још и потенцијално може да људској врсти умањи или уздрма доминацију на земљи. У „Морским разбојницима“ се доводи у питање човеково, на науци неутемељено, право да се у природи осећа сигурно и да је сматра остављеном себи на самовољно експлоатисање у вечност.

Још очигледнији пример превредновања ламаркистичког еволуционистичког антропоцентризма налазимо у причи „Царство мрава“ („The Empire of the Ants“) из 1905. године која такође представља разраду идеје истакнуте у есеју „Ишчезнуће човека“. У овој приповеци Велс описује напад некакве нове врсте интелегентних мрава у Амазонији на људе и људска насеља. Приказани мрави су веома унапредовали у односу на све друге науци познате припаднике своје врсте – удружени су у једну нацију; нападају организовано, као људска војска, и не повлаче се у неред пред крупнијим непријатељем од себе; користе некакав отров који, по својој прилици, сами справљају и убризгавају у тело непријатеља, односно човека; умеју да користе различите алате, ватру и метале, да граде бедеме и премошћују речне токове; не повлаче се са територија нити из зграда освојених од људи за разлику од обичних мрава и, како се чини, као и у случају „морских разбојника“, једу људско месо. Прича о успесима ове милитантне цивилизације интелегентних мрава приповеда се кроз сусрет посаде једне топовњаче (ратног пловила наоружаног великим топом) којом руководи капетан креолског порекла Геријо, а у том послу му, као посматрач и саветник, помаже Енглез Холројд. Значајан елемент у овој причи јесте то што се ови мрави представљају као опаснији и амбициознији непријатељи људске врсте од циновских главноножаца јер, осим што их отворено назива „новим такмацима за власт над земљином куглом“ (VELS 1977: 27), писац такође јасно указује на то да се очекује да они човека потисну из целокупног тропског дела Јужне Америке, па чак у својим претпоставкама иде и толико далеко да предвиђа да ће до 1950. или 1960. године открити Европу и почети да је колонизују, што је, сасвим јасно, обрнут процес у односу на постколумбовску колонизацију Америке из правца Европе (PETROVIĆ 2021: 26). Дакле, мравље царство, које је очигледно смештено у најближу будућност или чак у садашњост из 1905. године, представља озбиљнију претњу по светску доминацију модерног индустријализованог човека од *Napoteuthis feroxa*, јер је боље организовано и бројније и није усмерено само ка привременим разбојништвима, ка томе да се људи нападају док се не задовоље тренутни апетити, него је оријентисано ка геноциду (или, прецизније, специоциду) и трајној замени људског становништва својим, мрављим становништвом у свим освојеним територијама.

Други значајан и, заправо, за овај рад још значајнији елемент јесте шокираност главних ликова у делу – дакле, Британца Холројда и Креолца Геријоа – при спознању да је човек веома мали и безначајан у односу на природу бразилске Амазоније, што је спознаја до које долазе како због увида у огромну моћ еволутивно унапредовалих мрава тако и због општег утиска о томе колико је тешко подјармити природу тропског појаса где она највише буја и где се разноврсна фауна осећа много више као свој на своме неголи човек. На пример, општи утисак о човековој немоћи пред дивљом природом намеће се Енглезу Холројду још пре него што се јунаци дела сусретну са интелегентном мравима, онда када он, гледајући бујност растиња и напуштеност људских зграда у Амазонији, у сопственим мислима закључи: „Пума и јагуар су овде већи господари...“ (VELS 1977: 10). Утисак о несигурности човекове владавине у природи у вези са напредовањем агресивних мрава читаоцу се дочарава кроз наглу промену расположења код капетана Геријоа онда

када схвати колико је заправо озбиљан задатак на који су га надређени послали. Наиме, на почетку своје пустоловине кроз Амазонију, на коју је послат да би заштитио тамошње људе од напада милитантних интелегентних мрава, Геријо мисли да његове власти хоће да га исмеју: „То је зато што хоће да ме направе смешним! Шта може човек против мрава? Они дођу и оду“ (VELS 1977: 2). Међутим, када, до краја свога путовања, схвати да не само да мрави не напуштају људска насеља у која долазе него и да су практично непобедиви људском ратном технологијом, он покуша да окреће топовњачу на траг, размишљајући о непријатностима које ће морати да истрпи по повратку зато што је на мраве у напуштеним људским зградама испалио две гранате, и то, како ће се испоставити, бесциљно, иако су му надређени забранили да троши муницију у свом походу на мраве (како сам Холројду каже: „Биће страшне свађе око ове муниције – ух! Страшне свађе! Не знате ви, Холројде...“) (VELS 1977: 25). Додатно нервозним Геријоа чини то што је на задатку изгубио једног члана посаде, поручника да Куњу, као и то што је да Куња, лежећи на самрти, баш Геријоа окривио за своју смрт зато што га је капетан, упркос личном бунту, послао на некакав сплав да извиди ситуацију, на сплав пун отровних мрава и људских лешева са одгризеним, поједеним носевима. Дакле, код Холројда и Геријоа видимо мешавину изненађености и лошег расположења при сазнању да човек неће довека бити „шампион“ света, него да би врло брзо могао бити смењен, и то од стране једног потпуног „аутсајдера“ какав је јужноамерички амазонски мрав, а то сазнање се заправо научно темељи на научној супериорности дарвинизма над ламаркизмом у биолошком еволуционизму.

Трећи правац из кога, према раном Велсу, може доћи опасност по превласт људске врсте на земљи, након прашума и морских дубина као екосистема које човек не може у потпуности да држи под контролом, јесте свемир, односно друге планете, јер тек на другим планетама, уколико на њима има живота, човек нема начина да контролише ток и развој еволуције. Претња по човечанство из свемира управо је тема *Раџа свейова* (*The War of the Worlds*), романа из 1898. године, у коме Велс приказује напад супертехнологизоване расе, по изгледу хоботницама сличних, Марсоваца на Земљу са циљем да се човекова планета освоји и учини трајном насеобином марсовских колонизатора, а сама инвазија дешава се зато што Марс као родно станиште Марсоваца постаје, због хлађења Сунца и другог закона термодинамике, непогодан за живот. Изненадни и изузетно брутални напад Марсоваца који Енглеску, најмоћнију ондашњу светску силу (радња се поново дешава у непосредној будућности у односу на то кад је написан роман – дакле, на самом почетку XX века, вероватно 1901. године), доводи на ивицу пораза на крају се не завршава победом ванземаљаца само заслугом једне срећне околности – а то је да Марсовци, као раса која је дошла из једне хипертехнологизоване стерилне средине, нису отпорни на бактерије, којих на планети Земљи има свуда, па чак и у ваздуху. Дакле, испоставља се да марсовско напредно оружје (огромне бојне треножне машине које гађају некаквим страшним топлотним зраком [Heat-Ray] огромног уништитељског потенцијала и које испуштају црну смртоносну пару, односно, хемијски отров; марсовске летелице; итд) не успева да Марсовцима обезбеди победу, иако њихов неуспех у инвазији нема везе са било каквом вештом реакцијом човечан-

ства, јер је оно било практично на коленима, без правог војног одговора, што, на крају, шаље снажну поруку да људска врста претерује и погрешно тумачи еволуцију када сматра да је она њена круна и њен телеолошки циљ.

Шокираност људске врсте поново представља битан елемент у овом делу јер се у њему јасно приказују неверица и унезвереност људи у вези са катастрофом која их је спопала тако ниоткуда. Унезвереност и панична безглавост Лондонаца (под нападом је главни град Британске империје) виде се најбоље у шеснаестој глави романа под насловом „Егзодус из Лондона“ где је веома упечатљиво и живописно представљено страшно тискање свих оних који хитају да пред налетом Марсоваца са југа побегну из Лондона, тискање које, како писац приказује, чак доводи и до озбиљних повреда или смрти појединих грађана. Неверица, са друге стране, добро се види на примеру капелана (the curate), једног негативног лика у роману, преко кога Велс истиче свој критичарски став према црквеној институцији и њеном свештенству, став који он није мењао до краја живота. Ово свештено лице нижег чина губи разум јер не може да прихвати чињеницу да је народ Лондона, па и цело човечанство, кажњено без неког очигледног разлога, односно, како он сматра, без неког очигледног греха, те плачљиво узвикује: „Зашто су овакве ствари дозвољене? Какве смо грехе починили? [...] Шта смо урадили – шта је Вејбриц урадио? Ничег више нема – све је уништено. Црква! Изградили смо је пре само три године. Нема је више – срушена је до темеља! Зашто?“ (VELS 1898b: 111). Дакле, једно слабоверно и малодушно свештено лице, и сувише добро навикнуто на комфор у коме је грађанство XIX века, укључујући и свештенство, дуго уживало, детињасто одбија да се суочи са стварношћу у виду чињенице да превише олако усвојена премиса о антропоцентризму природе, премиса која се заснивала на силогизму „ако смо до сада били господари и од сада ћемо сигурно“ и која је подједнако одговарала и црквеним круговима и ламаркистички оријентисаним интелектуалцима без обзира на неке друге њихове разлике у ставовима, заправо није логички исправна.

Неверица човечанства у истинитост пропасти која га је спопала веома добро се види и у речима наратора у првом лицу (који је уједно и главни јунак дела) који на самом почетку романа каже да је човечанство непосредно пред катастрофу која их је задесила било толико арогантно и самоуверено да уопште није разматрало могућност да негде у огромном свемиру постоје бића која су интелигентнија и напреднија од човека:

„Нико не би поверовао да у последњим годинама деветнаестог века људске активности помно и пажљиво прати једна врста која је интелигентнија од човека и која је исто толико смртна као он [...] Људи су са бескрајном самозадовољношћу ишли тамо-амо широм ове земаљске кугле бавећи се својим ситним пословима, спокојни у својој убеђености у то да неприкосновено владају материјом [...] И на почетку двадесетог века десило се велико разочарање“ (VELS 1898b: 3–4).

Дакле, *Рајн свейсова* јасно подржава дарвинистички постулат о ћудљивости, превртљивости еволуције која у једном тренутку некој врсти да власт над земљом, а онда јој је у неком другом моменту, без неке нарочите најаве, одузме, и то кроз успон неке друге, до тада безначајне, врсте. Овим кратким погледом на

Раиј свейтова завршава се наш преглед Велсових дела која приказују иоле озбиљно или пак веома озбиљно уздрмавање човекове хегемоније на земљи,⁴ те, следствено томе, антиципирају могућ крај епохе антропоцена као епохе обележене људском доминацијом на земљи и великим човековим утицајем на природу.

Закључак

Позабавили смо се феноменом свргавања доминантних биолошких врста у раном Велсовом књижевноуметничком научнофантастичном опусу, пратећи пут од мезозоика, преко палеолита, до имагинарног завршетка антропоцена у блиској будућности, гледано из временске тачке из које је Велс писао своја најранија дела (дакле, из времена преласка из XIX у XX век). У пет Велсових дела која смо обрадили („Једна визија прошлости“, „Прича из каменог доба“, „Морски разбојници“, „Царство мрава“, *Раиј свейтова*) уочљив је мотив хировитости еволуције као и стално понављање једне те исте појаве – тога да једна врста, која је дуго била доминантна у борби за опстанак у неком временском периоду, изненада открива да јој се приближава свргнуће са престола природе, и то од неке доскора безначајне или непознате врсте. Велсова фикционализована представа далеке геолошко-биолошке прошлости земље, као и њене блиске будућности, суштински је утемељена на дарвинистичком биолошком еволуционизму, који је у основи подразумевао непредвидив и ателеолошки карактер свеукупног еволутивног процеса, при чему ателеолошки карактер суштински подразумева неантропоцентричност, насупротив телеолошком антропоцентризму ламаркизма као поимања еволуције које је у доброј мери одговарало оптимизму и прогресивизму XIX века. Могло би се рећи да феномен свргавања „шампиона“ на трону природе кроз еволуцију, који је присутан у овде анализираним Велсовим делима, представља фикционализовану разраду следеће мисли из есеја „Ишчезнуће човека“:

„[...] Ни у једном случају архива фосила не йоказује да су било коју доминантну врсту наследили њени йошомци. Оно што се обично дешавало у прошлости јесте успон неке раније ретке и неважне животињске врсте и ишчезнуће не само претходних владајућих врста, него и већине облика блиско повезаних са њима“ (VELS 1898a: 173).

Интересантно је приметити да је надметање између доминантних и недоминантних врста у биолошком, еволуционистичком смислу, односно у смислу борбе за опстанак, слично надметању такмичара у спорту, у том смислу што је приметно да и у једној и у другој области постоји увек важеће правило свргавања доминантне врсте или, спортски речено, „шампиона“, од стране потпуно недоминантне врсте, односно „аутсајдера“, при чему се у обе области то свргавање некад

4 У Велсовом раном књижевноуметничком опусу има и дела која описују напад неких необичних животињских или биљних врста на само једног човека, што су сценарији који због малобројности нападнутих представника људске врсте не подразумевају ни иоле озбиљно уздрмавање човекове превласти у природи. Више о таквим делима, у која спадају кратке приче „У опсерваторији Аву“ („In the Avu Observatory“, 1894), „Цветање необичне орхидеје“ („The Flowering of the Strange Orchid“, 1894) и „У понору“ („In the Abyss“, 1896), може се прочитати у: PETROVIĆ 2021: 27–34, 39–45.

дешава услед директне победе „аутсајдера“ над „шампионом“ у међусобном сукобу или надметању, а некад индиректно, услед дејства спољног фактора (спољни фактор би се у борби за опстанак односио на ишчезнуће, или крај доминације, једне врсте путем природне катастрофе, као, на пример, у случају ишчезнућа диносаура услед удара једног астериода или комете у Земљу пре 66 милиона година,⁵ док би се у савременом спорту спољни фактор односио на смену на трону неког спорта без директне победе новог шампиона, већ кроз пензионисање актуелног непораженог првака) (SILIZAR 2021).

Оно што је такође интересантно, када је реч о спорту, јесте то што, како је познато, гледаоце и љубитеље спорта нарочито заокупљају и одушевљавају победе потпуних аутсајдера над шампионима у директном надметању, што је, иначе, релативно ретка, али никако непостојећа, појава. Такве реакције љубитеља спорта можда би се могле довести у везу са начином на који је људска врста ступила на престо природе у далекој прошлости – наиме, кроз директно и дуготрајно надјачавање, од себе физички снажнијих, крупних предатора из класе сисара – што је догађај (или боље речено, процес) који је, како нам се чини, са барем одређеном веродостојношћу осликао Велс кроз приказ Ух-ломијеве победе над пећинским медведом Андуом. Ради се о томе да, када се у обзир узме Јунгова теорија о колективном несвесном, према којој у несвесном делу људског ума постоје урезана митска, симболичка сећања на велике догађаје из прадревне прошлости људског соја (TREBJEŠANIN 2006: 105–107), можда постаје могуће поменути феномен великог одушевљавања победама аутсајдера над шампионима посматрати као јунговски архетип, као колективно несвесно сећање на то како је човек, у неком тренутку у прадревној прошлости (у старијем каменом добу), почео да окончава апсолутну доминацију крупних месождерних сисара у природи, побеђујући их и потискујући у борби за територију и прехрамбене ресурсе. Иако се ова претпоставка врло тешко може научно доказати, као што је, уосталом, и целокупна Јунгова теорија о колективном несвесном, као дословно схваћена, за многе псеудонаучна (FRIČER 2023), јасно је да је Велс у својој раној фикцији приказао хировитост еволуције и феномен репетитивног свргавања доминантних од стране недоминантних врста у борби за опстанак, уз јасну импликацију да ће се исти тренд несталности хегемонизма наставити и у будућности без обзира на то што то значи свргавање људске врсте, врсте којој је и сам писац припадао. Такође је јасно и то да је аналогија са спортом, без обзира на то да ли би се јунговска психологија могла или се не би могла применити на борбу за опстанак међу врстама, сасвим прикладна за сагледавање појаве репетитивног свргавања доминантних биолошких врста и успона оних недоминантних кроз дугу и, још увек по истим, слепим законима трајућу, еволуцију. Тој прикладности, како се чини, не смета ни чињеница да савремени спорт у себи нема ни изблиза тако велику озбиљност нити важност као што их има борба за опстанак у природи.

---

5 На овакву се индиректну смену, како би се у светлу модерних научних сазнања могло рећи, имплицитно алудира у Велсовој причи „Једна визија прошлости“, иако крајем XIX века, када је Велс написао ову причу, у науци још није било утврђено како су тачно диносаури, који се у фикционалном облику приказују у поменутој причи, изумрли и владавину над природом уступили сисарима.

Цитирана литература

- FAJF, VAN VAJ 2012: FYFE, Aileen & John VAN WYHE. „Victorian Science and Religion“. *The Victorian Web* (17 January 2012). <<https://www.victorianweb.org/science/science&religion.html>>. 31.07.2023.
- FILMUS, HJUJZ 1975: PHILMUS, Robert M. & David Y. HUGHES (eds.). *H. G. Wells: Early Writings in Science and Science Fiction*. <https://archive.org/details/bub_gb_TQ8e-ByH9QXsC/page/n1/mode/2up>. 31.07.2023.
- FOSTER 2018: FOSTER, Stephen. „The Legacy of Jean Baptiste de Lamarck“. *The Victorian Web* (24 April 2018). <<https://victorianweb.org/science/lamarck/5.html>>. 31.07.2023.
- FRIČER 2023: FRITSCHER, Lisa. “Carl Jung’s Collective Unconscious Theory: What It Suggests About the Mind”. *VERYWELLMIND* (17 May 2023). <<https://www.verywellmind.com/what-is-the-collective-unconscious-2671571#:~:text=In%20scientific%20circles%2C%20a%20literal,inherited%20and%20present%20at%20birth.>>> 01.08.2023.
- OZBORN 1905: OSBORN, Henry F. *From the Greeks to Darwin: An Outline of the Development of the Evolution Idea*. <<https://archive.org/details/fromgreekstodar00osbogoog/page/n9/mode/2up?ref=ol&view=theater>>. 31.07.2023.
- PETROVIĆ 2021: PETROVIĆ, Goran. *Evolucionizam kao teorijska osnova rane naučno-fantastične imaginacije H. Dž. Velsa* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, 2021. [orig.] ПЕТРОВИЋ, Горан. Еволуционизам као теоријска основа ране научно-фантастичне имагинације Х. Џ. Велса (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет Универзитета у Београду, 2021.
- PUHALO 1976: PUHALO, Dušan. *Engleska književnost XIX–XX veka (1832–1950): istorijsko-kritički pregled*. Beograd: Naučna knjiga, 1976.
- SILIZAR 2021: SILIEZAR, Juan. “New theory explains possible origin of plummeting Chicxulub impactor that struck off Mexico”. *The Harvard Gazette* (15 February 2021). <<https://news.harvard.edu/gazette/story/2021/02/new-theory-behind-asteroid-that-killed-the-dinosaurs/#:~:text=It%20was%20tens%20of%20miles,and%20goes%2012%20miles%20deep.>>>. 01.08.2023.
- TREBJEŠANIN 2006: TREBJEŠANIN, Žarko. „K. G. Jung, *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*, Beograd, Atos, 2003“. *Psihijatrija danas*, knj. 38, sv. 1, 2006: str. 105–107.
- VAJT 1910: WHITE, Andrew D. *A History of the Warfare of Science with Theology in Christendom*. <<https://archive.org/details/historyofwarfare01whituoft/page/n5/mode/2up?ref=ol&view=theater>>. 31.07.2023.

Извори

- VELS 1898a: WELLS, H. G. “The Extinction of Man”. *Certain Personal Matters*, 1898: str. 172–179. <<https://archive.org/details/certainpersonal00welluoft/page/n5/mode/2up?ref=ol&view=theater>>. 31.07.2023.
- VELS 1898b: WELLS, H. G. *The War of the Worlds*. <<https://archive.org/details/warofworlds1898well/mode/2up?ref=ol&view=theater>>. 31.07.2023.
- VELS 1899: WELLS, H. G. “A Story of the Stone Age”. *Tales of Space and Time*, 1899: str. 59–169. <https://archive.org/details/cihm_33489/page/n105/mode/2up?ref=ol&view=theater>. 31.07.2023.

- VELS 1977: WELLS, H. G. "The Empire of the Ants". *The Empire of the Ants (and Other Stories)*, 1977: str. 1–28. <<https://archive.org/details/theempireofthean0000unse/page/n5/mode/2up?view=theater>>. 31.07.2023.
- VELS 2021: VELС, H. Dž. „Morski razbojnici“ (sa engleskog preveo Goran Petrović). *Beogradski književni časopis*, br. 60–61 (proleće–leto 2021): str. 133–143. [orig.] ВЕЛС, Х. Д. „Морски разбојници“ (са енглеског превео Горан Петровић). *Београдски књижевни часопис*, бр. 60–61 (пролеће–лето 2021): стр. 133–143.
- VELS 2022: VELС, H. Dž. „Jedna vizija prošlosti“ (sa engleskog preveo Goran Petrović). *Beogradski književni časopis*, br. 64–65–66–67 (proleće–leto–jesen–zima 2022): str. 239–243. [orig.] ВЕЛС, Х. Д. „Једна визија прошлости“ (са енглеског превео Горан Петровић). *Београдски књижевни часопис*, бр. 64–65–66–67 (пролеће–лето–јесен–зима 2022): стр. 239–243.

Goran J. Petrović

THE VICTORIOUS UNDERDOG AND THE SHOCKED CHAMPION: THE PHENOMENON OF THE OVERTHROW OF NATURE'S DOMINANT SPECIES THROUGH EVOLUTION IN H. G. WELLS'S EARLY SF FICTION

Summary

The present article deals with the overthrow of nature's dominant species by nature's non-dominant species in the struggle for existence as a repetitive phenomenon through evolution in H. G. Wells's early SF fiction. The article studies five early works of fiction by Wells – namely, four stories (“A Vision of the Past”, “A Story of the Stone Age”, “The Sea Raiders”, “The Empire of the Ants”) and one novel (*The War of the Worlds*) – and provides a chronological overview of the studied phenomenon, an overview that consists of three parts. The first part deals with the downfall of big mesozoic reptiles and the implicit enthronement of mammalian animals in their stead, the second part deals with the overthrow of big mammalian predators, such as the cave bear, by man (“A Story of the Stone Age”), and the third part deals with the futuristic overthrow of man by different non-human species (“The Sea Raiders”, “The Empire of the Ants”, *The War of the Worlds*). The article basically covers as much as three hundred million years of the early Wells's fictional evolutionary world, from the Mesozoic era to the imaginary end of the Anthropocene in the early years of the 20th century, and it shows that the basic idea underlying these works is the idea of the fickleness of evolution, an overarching natural process that favours no species over an infinite period of time. The referred to fickleness of evolution is, as it is argued, essentially based on Darwinism, which implies a non-anthropocentric, ateleological worldview, rather than Lamarckism, which implies an anthropocentric, teleological one. The author of this article also compares the struggle between nature's dominant and non-dominant species to the struggle between champions and underdog challengers in contemporary sports, and rounds off with an attempt at interpreting modern-day people's love of surprising outcomes in sports (underdogs defeating champions) as related to Jungian psychology.

Keywords: H. G. Wells, evolution, struggle for existence, species, Darwinism, Lamarckism, champion, underdog

